

ביאור הדף מסכת מכות דף ב'

הקדמה, בתורה נאמר שאם עדים העידו על אדם לחייבו באיזה דבר, ואחר שנגמר הדין באו עדים והזימו את אותם העדים, קודם שנעשה מעשה על פיהם, על ידי שהעידו בבית דין שלא יתכן שהעדים ראו את המעשה כי עמנו היו באותו היום במקום אחר. הדין הוא שהעדים הזוממים מתחייבים במה שרצו לחייב את אותו האדם, ואם רצו לחייבו ממון משלמים לו את אותו הממון, ואם רצו לחייבו מיתה נהרגים.

אמנם יש מקרים שהעדים לא נענשים במה שרצו לחייב את האדם אלא לוקים, וכפי שיתבאר במשנה.

משנה. כיצד העדים שהעידו לחייב אדם נעשים עדים זוממים. אם אמרו מעידים אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה שנישאה לכהן ולכן הוא פסול לכהונה, אף שבשאר מקומות עדים זוממים מחוייבים במה שהם רצו לחייב את זה שעידו עליו, כאן אין אומרים שיהיה דינם כבני גרושה או חלוצה ויהיו פסולים לכהונה, אלא לוקים.

וכן אם העידו על פלוני שהוא חייב גלות כי הרג אדם בשוגג, אין אומרים שהם יתחייבו גלות במקומו, אלא לוקים.

גמרא. שואלת הגמרא שמשאלת המשנה משמע שהמשנה הולכת לפרט כיצד העדים נעשים עדים זוממים, אבל המשך המשנה מדבר על אופן שלא נוהגים בעדים הללו דין עדים זוממים שמחוייבים במה שרצו לחייב את הנידון, אלא בעונש אחר, ולכן המשנה הייתה צריכה לומר כיצד אין העדים נעשים זוממים.

ועוד שואלת הגמרא שהתשובה על השאלה כיצד העדים נעשים זוממים נאמרה לקמן, שאם באו עדים ואמרו לאותם העדים כיצד אתם מעידים על הנידון הרי עמנו הייתם באותו היום במקום פלוני הרי אלו זוממים, ומה בכלל שואלת המשנה.

ומבארת הגמרא ששאלת המשנה הייתה כהמשך למשנה בסנהדרין שאומרת שכל העדים הזוממים שהעידו בשקר להרוג אדם, נהרגים באותה המיתה שזממו להרוג את אותו הנידון, חוץ מעדים שמעידים על בת כהן שזינתה, שאף שהיא עצמה נידונת בשריפה הם ובעלה נידונים בחנק.

ומוסיפה שם המשנה שיש עדים זוממים שלא עושים בהם את הדין של "כאשר זמם לעשות לאחיו", אלא סופגים מלקות. וכגון עדים שהעידו על אדם שהוא בן גרושה או בן חלוצה שנישאה לכהן ולכן הוא פסול לכהונה, שאין אומרים שיהיה דינם כבני גרושה או חלוצה, אלא לוקים ארבעים מלקות. וכהמשך למשנה זו שאלה המשנה שלנו כיצד העדים נעשים זוממים באופן כזה שלא מתקיים בהם כאשר זמם.

ומביאה הגמרא את המקור לדין שאמרה המשנה שעדים שהעידו על אדם שהוא בן גרושה או חלוצה והוזמו, לא אומרים שדינם יהיה כבן גרושה או חלוצה אלא לוקים, שאמר ר' יהושע בן לוי שלומדים זאת מהפסוק שנאמר לגבי עדים זוממים "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו"¹, ומשמע שדווקא לו וכלומר לעד עושים כאשר זמם, אבל לא לזרעו, וממילא אם נאמר שהעד דינו כבן גרושה או חלוצה והוא יהיה פסול לכהונה, הרי אף זרעו יהיה פסול לכהונה, ונמצא שעושים זאת אף לזרעו.

ושואלת הגמרא אם כך מדוע לא פוסלים רק את העד הזומם לכהונה ולא את זרעו, וכך יתקיים "ועשיתם לו", ועונה הגמרא שכיון שהוא זמם לפסול אף את זרעו של אותו האדם שהוא העיד עליו, אם יפסלו רק את העד לכהונה ולא את זרעו לא יתקיים כאן כאשר זמם, כי הוא לא נענש כפי שהוא זמם לעשות לנידון, ולכן הוא נענש במלקות.

ובר פדא ניסה להביא מקור לדין זה, שעדים שהעידו על אדם שהוא בן גרושה או חלוצה והוזמו, לוקים ולא אומרים שדינם יהיה כבן גרושה או חלוצה, מקל וחומר, ולא מהפסוק.

¹דברים י"ט י"ט

שאמר בר פדא שאם כהן עצמו שבא על גרושה או חלוצה לא התחלל ממנה, ועדיין הוא כשר לכהונה, קל וחומר שעד זומם שרק רצה לחלל את זה שהוא העיד עליו אך לא חיללו, שוודאי שאף הוא לא יפסל לכהונה.

אך דחה רבינא את דבריו, שהרי לפי דרך הקל וחומר מתבטל הדין של עדים זוממים לגמרי, כי אפשר לומר קל וחומר אחר, שהרי הדין הוא שעד שהעיד שקר וסקלו אדם על פיו אינו נסקל, כי הדין של עדים זוממים שעושים להם כאשר זממו לעשות זה רק אם לא עשו על פיהם, אבל אם הרגו על פיהם אין את הדין של עדים זוממים ואינם נהרגים.

ואם כך אפשר לומר קל וחומר שאם עד שסקלו על פיו אינו נסקל, קל וחומר שעד שרק רצה שיסקלו, אבל בפועל לא סקלו על פיו כי הוא הוזם, שלא יסקל. והרי הדין אינו כך כי נאמר בתורה "ועשיתם לו כאשר זמם". וממילא מוכח שאי אפשר לדרוש את הקל וחומר של בר פדא בעדים זוממים, והמקור לדין שנאמר במשנה הוא מהפסוק שאמר ר' יהושע בן לוי.

עמוד ב'

במשנה נאמר אופן נוסף שלא מתקיים בעדים זוממים כאשר זמם, באופן שעדים העידו על פלוני שהוא חייב גלות כי הרג אדם בשוגג, שלא אומרים שהם יתחייבו גלות במקומו, אלא לוקים. ואמר ריש לקיש שהמקור לדין זה שאמרה המשנה הוא מהפסוק שנאמר לגבי אדם שהרג בשוגג "הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי"². ומשמע מהפסוק שדווקא **הוא**, וכלומר הרוצח בשוגג ינוס לעיר מקלט, אבל לא עדים זוממים שהעידו על אדם שרצח בשוגג.

ורבי יוחנן ניסה להביא מקור אחר לדין זה, מקל וחומר, שאם אדם שרצח ועשה מעשה של רציחה, למרות זאת אם רצח במזיד אינו גולה, אלא רק אם רצח בשוגג, וודאי שעדים זוממים שלא עשו מעשה אלא רק דיברו והעידו בפה, אם עשו זאת במזיד אינם גולים, אלא לוקים.

אך דוחה הגמרא את דברי רבי יוחנן כי אפשר לומר שאמנם רוצח במזיד שעשה מעשה רציחה אינו גולה, כדי שלא יתכפר לו העוון החמור של הרציחה על ידי הגלות, אבל עדים זוממים שלא עשו מעשה ממש אלא רק בפה, כן יכול להתכפר להם העוון הזה על ידי גלות, ולכן היה צריך להיות שכן יהיו חייבים גלות, ולכן מוכרח שמה שהם לוקים ולא גולים הוא מהפסוק שהביא ריש לקיש ולא מהקל וחומר של רבי יוחנן.

ואמר עולא שיש רמז לדין של עדים זוממים מהתורה, ותמהה הגמרא שהרי דין עדים זוממים נאמר בתורה בפירוש ולא ברמז, ומבארת הגמרא שאמר עולא שיש רמז מהתורה גם לדין שיש פעמים שעד זומם לוקה ולא עושים בו כאשר זמם. שנאמר בפסוק לגבי מלקות "כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום, והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע, והיה עם בין הכות הרשע"³. ובפשוטו הפסוק תמוה, שהרי לא בכל מקום שיש צדיק ויש רשע יש מלקות, שהרי בדיני ממונות למשל אין מלקות כלל.

ולכן משמע שהפסוק מדבר על אופן שעדים רצו להרשיע את הצדיק, ובאו עדים והזימו אותם והצדיקו את הצדיק, והרשיעו את העדים הזוממים, ורואים שבאופן כזה יש מקרים שמכים את הרשע וכלומר את העדים הזוממים.

ושואלת הגמרא מדוע צריך להגיע לפסוק זה, הרי העדים שהעידו שקר עברו על הלאו של "לא תענה ברעך עד שקר"⁴. וכיון שעברו על לאו הם חייבים מלקות.

ועונה הגמרא שלא חייבים מלקות על לאו שאין בו מעשה, וכאן העדים לא עשו מעשה אלא רק דיברו והעידו בפה, ולכן לולי הפסוק של "והצדיקו את הצדיק וגו'" הם לא היו לוקים.

² דברים י"ט ה'

³ דברים כ"ה א'

⁴ שמות כ' י"ג

מביאה הגמרא ברייתא שאומרת שנאמרו ארבעה דינים בעדים זוממים. א' שאם העידו על אדם שהוא בן גרושה או חלוצה והוזמו, אינם נעשים בעצמם בני גרושה או חלוצה, אלא לוקים ארבעים מלקות. וב' שאם העידו על אדם שרצח אדם בשוגג וחייב גלות והוזמו אינם מתחייבים גלות אלא לוקים ארבעים. וג' שאם העידו על אדם ששורו המועד הרג אדם והוזמו לא חייבים לשלם כופר, ואף שאם הייתה מתקבלת עדותם בעל השור היה חייב לשלם כופר. וד' שעדים זוממים אינם נמכרים לעבד עברי.

ורבי עקיבא הוסיף דין נוסף שעדים זוממים אינם משלמים על פי עצמם, ולכן אם הוזמו בבית דין ולפני שהעמידו אותם בדין על אותה ההזמה הלכו לבית דין אחר והודו שהם הוזמו הם נפטרים מלשלם.

ומביאה הגמרא מקור לדינים שנאמרו בברייתא, וב' הדינים הראשונים התבאר כבר לעיל שלומדים מהפסוקים שעדים לא נעשים בני גרושה או חלוצה, ולא גולים.

ועל הדין שאמרה הברייתא שאינם משלמים את הכופר. אומרת הגמרא שהטעם הוא כיון שהתנא של הברייתא סובר שתשלום כופר בא כדי לכפר לבעל השור על מה ששורו הרג את האדם, אבל עדים זוממים צריכים לכפרה זו כי שורם לא הרג אדם.

ומנסה רב חסדא לומר שדעה זו שכופר בא כדי לכפר היא רק לפי דעת רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא שסובר ששמים את הכופר שמשלם בעל השור לפי דמי המזיק, דהיינו בעל השור, אך לא כדעת חכמים שסוברים ששמים את הכופר לפי דמי הניזק ההרוג, כי לדעתם משמע שהכופר הוא תשלום ליורשי הניזק את דמי הניזק, ולא כפרה ופדיון נפשו של המזיק.

אך דחה רב פפא ואמר שאפשר לבאר שאף לדעת חכמים הכופר בא לכפר על בעל השור המזיק, אלא שלדעתם שמים את אותו הכופר לפי שוויו של הניזק, ועל ידי שמשלם את אותו הכופר יש לו כפרה.

ואומרת הגמרא שטעמם של חכמים שסוברים שצריך המזיק לשלם כופר לפי שוויו של הניזק, הוא כיון שהם לומדים זאת מהמילה "יושת" שנאמרה בפסוק "אם כופר יושת עליו"⁵, ולומדים חכמים שהמילה "יושת" שהיא מלשון 'השתא', הכוונה לדמי הניזק, ממה שנאמר בפסוק לפני כן "ענוש יענוש כאשר ישית עליו בעל האשה"⁶, ושם "ישית" הכוונה לדמי הוולדות, דהיינו דמי הניזק, ורואים שלשון 'השתא' הכוונה לדמי הניזק.

אך לדעת רבי ישמעאל בנו של ריב"ב, לומדים מהמילה נפשו שנאמרה בהמשך הפסוק "אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו", שהכוונה לנפשו של המזיק שהוא משלם את הכופר, ולא של הניזק. אך חכמים אומרים שאכן את אותו פדיון נפשו של המזיק שמים לפי שוויו של הניזק.

ומביאה הגמרא את הדין הרביעי שאמרה הברייתא שעדים זוממים אינם נמכרים בעבד עברי. ומדובר באופן שהעדים העידו על אדם שהוא גנב, ואז הדין שאם אין לו ממון לשלם הוא נמכר בגניבתו לעבד עברי, ועל זה אמרה הברייתא שאם התברר שהעדים זוממים, הם אינם נמכרים לעבד עברי.

ואומרת הגמרא שבתחילה היה סבור רב המנונא שמדובר באופן שיש ממון לאותו נידון שהעידו עליו, כי כיון שהוא יכל לשלם את מה שהעידו שהוא גנב, ולא היה נמכר לעבד עברי, לכן גם הם לא נמכרים לעבד עברי אפילו אם אין להם לשלם, כי כיון שהוא לא היה נמכר גם הם לא נמכרים. אבל אם אין לנידון ממון אף אם יש להם ממון הם נמכרים, כיון שעל פי דבריהם הוא נתחייב להימכר, אף הם נמכרים לעבד עברי.

אך דוחה הגמרא שהם יכולים לומר לו שכפי שאם היה לך ממון לא היית נמכר לעבד, כך אנחנו שיש לנו ממון לא צריכים להימכר לעבדים.

ולכן אומרת הגמרא שבתחילה היה סבור רב המנונא שהברייתא מדברת באופן שיש לאחד מהם ממון, או לעדים או לנידון, שאז אינם נמכרים לעבד עברי, אם יש להם ממון כיון שיכולים לומר לנידון שכפי שאם היה לך ממון לא היית נמכר כך גם אנחנו לא נמכר, ואם אין להם ויש לו אינם נמכרים כי הם לא העידו לחייב אותו להימכר כי יש לו ממון, ולכן גם הם לא נמכרים. אבל אם אין ממון לא לנידון ולא לעדים, היה סבור רב המנונא שהם כן ימכרו לעבדים, כפי שזממו לעשות לזה שהעידו עליו.

⁵ שמות כ"א ל'

⁶ שם כ"ב

אך דחה רבא את דברי רב המנונא ואמר לו שמהפסוק לומדים שרק גנב נמכר ולא עד זומם, כי נאמר בפסוק "ונמכר בגניבתו"⁷, ומשמע בגניבתו ולא בזממו.

ומביאה הגמרא את דעת רבי עקיבא שהובאה בבבלי שיעדים זוממים אינם משלמים על פי עצמם. ודנה הגמרא מה טעמו של רבי עקיבא, וביאר רבה שרבי עקיבא סובר שהתשלום שיעדים זוממים משלמים הוא קנס על מה שהעידו עדות שקר, והדין הוא שמודה בקנס פטור, ולכן אדם שחייב קנס והודה, נפטר מתשלום הקנס.

והוכיח רבה מסברא כדעת רבי עקיבא שיעדים זוממים הם חייב קנס ולא חיוב ממוני, כיון שהרי הם לא עשו מעשה ולא הרגו אדם, ולא הוציאו ממון על פיהם, ולמרות זאת אם העידו על אדם שחייב מיתה הם נהרגים ואם העידו על אדם שחייב ממון הם משלמים, ומוכח מכאן שחיובם הוא קנס ולא חיוב ממוני.

ורב נחמן אמר מסברא כדעת רבי עקיבא שיעדים זוממים הם חייב קנס ולא חיוב ממוני, כיון שהרי הממון עדיין ביד הבעלים והעדים לא הועילו בעדותם ליטול ממון מאחד לשני, אלא רק נגמר הדין על פיהם. שהרי חיוב עדים זוממים הוא רק באופן שלא נעשה כבר הדין על פיהם.

ואומרת הגמרא שסברת רב נחמן שלא נעשה דבר על פיהם, זו אותה הסברא שאמר רבה שכיון שלא עשו מעשה ונענשים מוכח שחיובם מדין קנס.

⁷ שמות כ"ב ב'